

Bun da savair: La Svizra

Sistem politic e particularitads d'in pajais multifar

■ **Sin tge che sa basa la democrazia en Svizra, tge linguas ch'ils umans discurren en Svizra, co che funcziun-scha il sistem politic, tge che signifitga il dretg da libertad da cretta e dapi cura che l'egualitad da la dunna e da l'um è francada en la Constituziun federala – davart quai ed anc blier dapli infurm-scha il portal hallo.gr.ch.** Las indicaziuns statisticas derivan da l'Uffizi federal da statistica e sa referesch, sche betg nudà autramain, a la situaziun dal 2013/14.

Geografia

Pertge din ins che la Svizra saja in'insla?

La Svizra è situada en il center da l'Europa Occidentala. Mintgatant din ins er ch'ella saja in'insla. Manegià cun quai è in' insla entamez l'Uniu europeica (UE). Ella sezza n'è betg commembra da la UE, ma quasi tut ses pajais vischins, numadamain: la Germania, la Frantscha, l'Italia e l'Austria. En Svizra sa scuntran duas grondas regiuns linguisticas da l'Europa: la germana (tudestg) e la romana (franzos, talian e rumantsch).

Tras sia situaziun centrala en l'Europa Occidentala gioga la Svizra ina rolla decisiva en connex cun il traffic sin via e cun il traffic da viafier. Ina da las colliaziuns las pli impurtantas tranter il nord ed il sid maina sur e tras las Alps da la Svizra: il Gottard.

Cun ina surfatscha da circa 41 300 km² fa la Svizra part dals stadis pitschens da l'Europa. Ella è cumparegliabla cun il Danemarc e mez uschè gronda sco l'Austria. En Svizra vivan passa 8 milliuns persunas. Passa 60 % da las persunas en Svizra han tranter 20 e 64 onns.

La legislativa è il parlament naziunal. Ella vegn er numnada Assambla federala e consista da duas chombras: dal Cussegl naziunal e dal Cussegl dals chantuns. Il Cussegl naziunal ha 200 commembers e represchenta il pievel svizzer. Il Cussegl dals chantuns cun 46 commembers represchenta ils 26 chantuns en il parlament.

L'executiva è il Cussegl federal (regenza naziunala). El ha set commembers che mainan l'administraziun federala. In dals cussegliers federalis surpiglia mintgamai per in onn supplementarmain la funcziun dal president da la Confederaziun.

La giudicativa consista sin plaun naziunal dal Tribunal federal, dal Tribunal penal federal e dal Tribunal amministrativ federal.

Analogamain a la Confederaziun (stadi cumplessiv) enconuschan er ils 26 chantuns (stadis commembers) en Svizra la separaziun da las pussanzas; lur structura po dentant variar: I dat parlaments chantunals (betg en tut ils chantuns), regenzas chantunals e dretgiras chantunals.

Tge signifitga federalissem?
En Svizra tutgan il federalissem e la subsidiarità tar ils princips fundamentals da la politica da stadi. Ditg cun auters plets signifitga quai en emprima lingua: La Confederaziun, ils 26 chantuns e las circa 2350 vischnancas en Svizra repartan las incumbensas publicas tranter pèr, en moda ch'ils chantuns duain restar uschè independents sco pussaivel.

Federalissem: Ils chantuns da la Svizra han ina gronda autonomia. Els disponan d'atgnas constituziuns, da parlaments, da regenzas, da dretgiras e da polizias. Ina consequenza da quai è ch'i dat in grond dumber da differentas normas giuridicas. Cunvegns tranter ils chantuns procuran che la Svizra sco spazi economic funcziuna tuttina bain.

Cura festivescha la Svizra ses di da la festa naziunala?
Il 1. d'avust. Quel di da l'onn 1291 duain ils trais chantuns d'origin avair prestà lur engirament sin il Rütli, uschia la tradiziun. En bliers lieus da la Svizra vegn festiva il di da la festa naziunala cun cortegis, cun plets e cun fieus artificialis. L'imni naziunal è il «psalm svizzer». Schebain ch'ins ha recità publicamain l'imni già l'onn 1841 per l'emprima giada, è el vegni declerà pir l'onn 1981 sco imni naziunal uffizial.

Tge signifitga l'abbreviazion CH?

CH signifitga Confoederatio Helvetica. Quai è la denominaziun latina per Confederaziun svizra. Questa denominaziun uffiziala han ins introduci suenter avair creà il stadi federal. Per betg preferir ina da las quatter linguas uffizialas, sa cloma la plachetta da naziunalitad da la Svizra perquai CH.

Sistem politic

Co funcziuna il sistem politic da la Svizra?

La Svizra sa basa sin la Constituziun federala ed è pia in stadi da dretg. La Svizra è ina democrazia directa, perquai ch'ils burgais pon er decider en cas da fatschentas publicas. La democrazia directa da la Svizra è in exempel sin plaun internaziunal.

Ella è er federalistica, perquai ch'ella sa cumpona da chantuns che disponan d'ina vasta independenza. Oz ha la Svizra 26 chantuns, dals quals sis en mezs chantuns. Ils chantuns han differentas grondezzas e na furman ni in'unitad linguistica ni in'unitad religiosa: Turitg, Berna, Lucerna, Uri, Sviz, Sursilvania e Sutsilvania (mezs chantuns), Glaruna, Zug, Friburg, Soluturn, Basilea-Citad e Basilea-Champagna (mezs chantuns), Schaffusa, Appenzell Dador ed Appenzell Dadens (mezs chantuns), Son Gagl, Grischun, Argovia, Turgovia, Tessin, Vad, Vallais, Neuchâtel, Genevra e Giura.

La Svizra sa basa sin la Constituziun federala svizra ed enconuscha la separaziun da las pussanzas. Quai vul dir che la pussanza statale è repartida sin differentes organs stats. Sin plaun naziunal ha quai il suandant aspect:

La legislativa è il parlament naziunal. Ella vegn er numnada Assambla federala e consista da duas chombras: dal Cussegl naziunal e dal Cussegl dals chantuns. Il Cussegl naziunal ha 200 commembers e represchenta il pievel svizzer. Il Cussegl dals chantuns cun 46 commembers represchenta ils 26 chantuns en il parlament.

L'executiva è il Cussegl federal (regenza naziunala). El ha set commembers che mainan l'administraziun federala. In dals cussegliers federalis surpiglia mintgamai per in onn supplementarmain la funcziun dal president da la Confederaziun.

La giudicativa consista sin plaun naziunal dal Tribunal federal, dal Tribunal penal federal e dal Tribunal amministrativ federal.

Analogamain a la Confederaziun (stadi cumplessiv) enconuschan er ils 26 chantuns (stadis commembers) en Svizra la separaziun da las pussanzas; lur structura po dentant variar: I dat parlaments chantunals (betg en tut ils chantuns), regenzas chantunals e dretgiras chantunals.

Tge signifitga federalissem?
En Svizra tutgan il federalissem e la subsidiarità tar ils princips fundamentals da la politica da stadi. Ditg cun auters plets signifitga quai en emprima lingua: La Confederaziun, ils 26 chantuns e las circa 2350 vischnancas en Svizra repartan las incumbensas publicas tranter pèr, en moda ch'ils chantuns duain restar uschè independents sco pussaivel.

Federalissem: Ils chantuns da la Svizra han ina gronda autonomia. Els disponan d'atgnas constituziuns, da parlaments, da regenzas, da dretgiras e da polizias. Ina consequenza da quai è ch'i dat in grond dumber da differentas normas giuridicas. Cunvegns tranter ils chantuns procuran che la Svizra sco spazi economic funcziuna tuttina bain.

Grazia a quest sistem federalistic èn protegid meglier ils interess da gruppas pitschnas e da minoritads. In dischavantatg è però che la coesiun tranter la Con-

La Svizra – campionesa en manischar la diversitad.

ERICH WESTENDARP / PIXELIO

federaziun, ils chantuns e las vischnancas è mintgatant fitg complexa e cumpitigada.

Subsidiarità: In'idea fundamentala impurtanta è quella che las estructuras pitschnas (vischnancas e chantuns) èn en emprima lingia cumpetentas per schliar incumbensas. Sch'ina vischnanca na dumogna betg in'incumbensa, surpiglia il chantun la cumpetenza. E quellas incumbensas ch'er il chantun n'è betg bun da schliar sulet, van en la responsabladad da la Confederaziun. Exempels per quai èn la politica exteriura, il dretg da lavur, il dretg civil e penal, la furmaziun professiunala u las infrastrukturas naziunals.

Dretgs da burgais

Tgenins en ils dretgs da burgais ils pli impurtants?

En Svizra han ils burgais in'entira retscha da pussaivladads per influenziar activamain la politica. Quai pertutga tut las persunas ch'han almain 18 onns, ch'èn maiorennas e ch'èn da naziunalitad svizra. I suonda ina survista dals dretgs da burgais ils pli impurtants:

Dretg d'elegier: Mintga quatter onns elegian ils burgais lur deputads en ils parlaments. Els elegian er las executivas dals chantuns e da las vischnancas. La regenza naziunala percunter na vegn betg elegida dal pievel, mabain dal parlament naziunal.

Dretg da votar: En votaziuns dal pievel decidan ils votants pliras giadas per onn davart dumondas specificas u davart lescas, e quai sin plaun local, chantunal e federal. En vischnancas pli pitschnas enconuschan ins ultra da quai la radunanza communal. Ils burgais sa radunan al lieu, discutan davart dumondas specificas localas e decidan en chausa.

Dretg d'iniziativa e da referendum: Cun agid d'ina iniziativa han ils burgais la pussaivladad da pretender da midar la Constituziun federala. E cun in referendum pon els cuntanscher ch'ins sutmettia conclud dal parlament posteriuramain al pievel per prender la decisiun definitiva. Per ch'ina iniziativa u in referendum saja pussaivel, dovri dentant in tschert dumber da votantas e votants che pretendan quai entaifer in tschert termin tras lur sutscriptiun. L'ultim pled ha alura il pievel a la votaziun.

Dretg da petiziun: Permetta a tut las persunas da drizzar supplicas, invitaziuns e recurs formulads en scrit a las autoritads. Quellas n'èn betg obligadas d'interpretar insatge sin fundament d'ina petiziun. Ma las autoritads ston almain prender enconuschientscha dal giavisch.

Co statti cun l'egualitad dad um e dunna?
Dapi l'onn 1981 è francada l'egualitad da l'um e da la dunna en la Constituziun federala. L'onn 1988 è vegni institui l'Uf-

fizi federal per l'egualitad tranter dunna ed um. Dapi il 1996 è en vigor la Lescha d'egualitad che scumonda en spezial mintga furma da discriminaziun en il sector da l'activitad da gudogn. Il scumond da discriminaziun vala per tut ils secturs da la vita professiunala: engaschament, salari, promoziun, furmaziun supplementara u desditga. Er scumandà èsi da discriminar ina persuna pervi da ses stadi civil, pervi da sia situaziun famigliara u pervi d'ina gravidanza.

L'egualitad duai surpassar l'egualitad da las schanzas puramain giuridica e resguardar er ils aspects socials u culturals da l'inegualitad. La noziun cumpiglia ultra da quai in tschert equiliber en la repartiziun da las incumbensas tranter las duas schlattainas. La lescha d'egualitad permetta a las dunnas ed als umens da sa duster cunter discriminaziuns directas ed indirectas – en la famiglia, en la vita professiunala u en cas da mulestas sexualas a la piazza da lavur.

Linguas – religiun

Linguas

La plurilinguitad è ina caracteristica da la Svizra. I dat quatter linguas naziunals ed uffizialas: tudestg, franzos, talian e rumantsch. Tgi ch'è creschi si en Svizra ha emprendi duas da questas linguas en scola. Il pli vegn dentant duvrà en il mintgadi mo l'atgna lingua materna. Las gruppas linguisticas han ina fitg differenta paisa: 63,5 % da la populaziun discorra tudestg sco lingua principala, 22,5 % franzos, 8,1 % talian (cumprais las migrants ed ils migrants che vivan en Svizra) e 0,5 % rumantsch. 21,7 % discorra in'otra lingua principala ch'ina da las quatter linguas naziunals.

Ils cunfins linguistics van il pli – dentant betg adina – per lung dals cunfins chantunals. Uschia vegnan discurren in 18 da 26 chantuns principalmain dialects dal tudestg svizzer. 4 chantuns èn da lingua franzosa ed en trais chantuns discurren ins tudestg e franzos. En il Tessin sco er en las vals dal sid dal chantun Grischun è talian la lingua la pli impurtanta. Il Grischun è l'unic chantun triling: Ins discorra tudestg, talian e rumantsch. I dat er duas citads ch'èn uffizialmain bilinguas, numadamain Friburg e Bienna.

Tge religiuns datti en Svizra?

Il cristianissem, represchenta principalmain tras la baselgia catolic-romana e protestanta, è la religiun la pli derasada en il pajais. En ils singuls chantuns dominescha mintgamai ina da las duas confessiuns. L'onn 2014 eran circa 38 % da la populaziun catolics e circa 26 % protestants. Ma i dat anc autras direcziuns religiosas en Svizra. 5,1 % da la populaziun èn muslims, 5,8 cristians ortodox

ed auters sco er circa 1 % hindus, budists e gidieus. La quota da las persunas senza confessiun ha muntà il medem onn a 22,2 %

Tge signifitga il dretg da libertad da cretta?

En Svizra èn la baselgia ed il stadi separads. Il dretg da libertad da cretta, da conscienza e da cult è francà fermamain en la Constituziun federala. Mintga persuna ha il dretg da decider libramain, sch'ella vul esser crettaiva e tge religiun ch'ella vul pratigar u betg pratigar.

Ins dastga er midar sia cretta u sia religiun, exprimer libramain e viver sias persvasiuns. Quai vala tant per la singula persuna sco er per cuminanzas religiosas. Mintgin ha il dretg d'appligiar – sulet u en ina grupp – acts da cult, praticas religiosas u rituals.

Furmaziun – economia

Co èn organisads ils fatgs da furmaziun en Svizra?

Ils fatgs da furmaziun èn en Svizra sin tut ils stgalims in'incumbensa impurtanta dal stadi. La Confederaziun, ils chantuns e las vischnancas partan tranter pèr las incumbensas colliadas cun quai. La responsabladad principala han dentant ils chantuns. Ensemen cun lur vischnancas finanzieschan els circa 90 % dals fatgs da furmaziun.

Mintga chantun ha sias atgnas lescas da scola, ed er las vischnancas han ina vaira gronda autonomia. Las soluziuns pon pia vegnir adattadas als basegns locals, ed ins po tegnair quint da las differentas culturas e linguas.

Suenter avair frequentà la scolina cumenzan ils uffants en la vegliadetgna da 6 fin 7 onns la scola primara. Tut tenor il chantun dura quest stgalim 4 fin 6 onns. Alura suonda la midada al stgalim secundar I che dura per regla 3 onns. L'instrucziun vegn dada en moda differenziada conform a la prestaziun tenor differents models. La finamira è quella d'intermediar la furmaziun generala fundamentala e da preparar las scolars ed ils scolars per la furmaziun professiunala u per la midada a las scolas dal stgalim secundar II (scolas da maturitad u scolas medias specializadas). Il stgalim terziar la finala cumpiglia las scolaziuns da la furmaziun professiunala superiura e da las scolas autas.

Tgenins en ils secturs economics ils pli impurtants da la Svizra?

L'economia svizra sa distingua tras in aut stadi da svilup. Ella ha d'engraziar quai al sistem economic liberal, a la stabilitad politica ed a la stretga colliaziun cun l'exteriur. E natiralmain gidan las forzas da lavur bain scoladas – cun lur lavur fitg qualifitgada – fitg bain ad obtegnair il success. Tenor la revista americana «Fortune» tutgavan l'onn 2010 tut en tut 15 interpresas svizas tar las 500 interpresas las pli pussantas dal mund.

Il sector economic il pli grond da la Svizra è il sector da servetschs cun bancas ed assicuranzas, cun il turissem, cun il commerzi a l'engrossa ed en detagl, cun l'administraziun publica e cun las assicuranzas socialas. Impurtant per l'economia svizra è ultra da quai il sector industrial cun l'industria da maschinas, l'elettoindustria e l'industria da metal, cun l'industria chimica e farmaceutica, cun la tecnica medicinale, cun l'industria da victualias e cun l'industria d'uras. Il sector economic il pli pitschen è l'agricultura.

La presentaziun:

Dossier «La Svizra en survista».

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=4476
www.chatta.ch